

УДК 629.4.027

І. М. Чорнопіщук

ОБҐРУНТУВАННЯ ОСНОВНИХ НАПРЯМКІВ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЩОДО ДІЙ ПРИКОРДОННОГО ЗАГОНУ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ У КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ ВОЄННОГО ХАРАКТЕРУ

Запропоновано визначення поняття кризової ситуації воєнного характеру, проведено класифікацію та здійснено детальний опис можливих кризових ситуацій воєнного характеру на державному кордоні, здійснено порівняльний аналіз кризових ситуацій та кризових ситуацій воєнного характеру.

Окреслено роль і місце органів охорони державного кордону Державної прикордонної служби України під час виконання завдань в умовах кризових ситуацій воєнного характеру.

Ключові слова: *кризові ситуації, кризові ситуації воєнного характеру, державний кордон, орган охорони державного кордону, прикордонний загін, оперативно-службова діяльність, охорона та захист державного кордону, збройний конфлікт, збройна агресія, збройна провокація, розвідувально-диверсійна діяльність.*

Постановка проблеми. Спільно зі Збройними Силами України (ЗСУ) та іншими силами сектору безпеки і оборони до участі у заходах стримування збройної агресії проти України залучені в т. ч. органи та підрозділи Державної прикордонної служби України (ДПСУ).

ДПСУ є правоохоронним органом спеціального призначення, що реалізує державну політику у сфері безпеки державного кордону та входить до сектору безпеки та оборони України [1].

На цю службу покладаються завдання щодо забезпечення недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її прилеглий зоні та виключній (морській) економічній зоні. Реалізацією цього завдання, відповідно до [2], є виконання ДПСУ своїх основних функцій – здійснення оперативно-службової діяльності.

Держприкордонслужба має таку загальну структуру:

- центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону;
- територіальні органи центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону;
- Морська охорона, яка складається із загонів морської охорони;
- органи охорони державного кордону – прикордонні загони, окремі контрольно-пропускні пункти, авіаційні частини;
- розвідувальний орган центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону.

Органи охорони державного кордону безпосередньо виконують покладені на ДПСУ завдання щодо забезпечення недоторканності державного кордону України.

Прикордонний загін є основною оперативно-службовою ланкою ДПСУ, на яку покладаються охорона певної ділянки державного кордону самостійно чи у взаємодії з іншими органами охорони державного кордону та Морською охороною, забезпечення дотримання режиму державного кордону і прикордонного режиму, здійснення в установленому порядку прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України та до тимчасово окупованої території і з неї осіб, транспортних засобів, вантажів, охорона та захист пунктів пропуску через державний кордон України, припинення у взаємодії з відповідними військовими частинами та підрозділами ЗСУ, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, відповідними правоохоронними органами збройних та

інших провокацій на державному кордоні України. Під час дії воєнного стану прикордонні загоны в установленому законом порядку можуть залучатися відповідними органами військового управління ЗСУ до ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту на державному кордоні України, міжнародного збройного конфлікту, відсічі збройній агресії проти України [2], а також будуть здійснювати охорону та захист державного кордону в умовах кризових ситуацій та кризових ситуацій воєнного характеру.

Порядок здійснення оперативно-службової діяльності прикордонного загону під час локалізації нестандартних (кризових) ситуацій під час охорони державного кордону висвітлений у нормативно-правових актах адміністрації ДПСУ, де визначено діяльність їх сил і засобів у різних умовах [3, 4] тощо.

Разом з тим порядок здійснення оперативно-службової діяльності прикордонного загону під час виконання ним завдань у кризових ситуаціях воєнного характеру недостатньо висвітлено в нормативно-правових актах держави та керівних документах Держприкордонслужби. Насамперед це пов'язано з тим, що на цей час не визначено поняття кризової ситуації воєнного характеру та до кінця не досліджені класифікація та характеристики можливих кризових ситуацій воєнного характеру на державному кордоні України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні аспекти підвищення ефективності організації оперативно-службової діяльності, а також формування управлінських рішень щодо застосування сил і засобів органів (підрозділів) охорони державного кордону в різних умовах обстановки розглядають у своїх працях такі вчені: А. Мисик, А. Братко, О. Бінковський, О. Михайленко, В. Нікіфоренко, А. Віхтюк, О. Андрушко, І. Кривий, В. Андрушко, Ю. Івашков, О. Глуздань, В. Лемешко, В. Серватюк та ін.

Наприклад, А. Мисик та А. Братко у своєму дослідженні розглядають роль і місце ДПСУ в системі воєнної безпеки в умовах гібридної війни в цілому [5]. О. Михайленко вивчає та описує основні способи дій підрозділів прикордонного загону із забезпечення охорони державного кордону під час проведення масових заходів у прикордонних районах нашої держави [6]. Зі свого боку, В. Нікіфоренко, А. Віхтюк досліджують основні загрози національній безпеці України на державному кордоні та описують можливі прогнози їх розвитку в подальшому [7], О. Андрушко – проблеми протидії диверсійно-розвідувальним групам підрозділами ДПСУ на державному кордоні та в зоні проведення АТО/ООС [8]. Науковці І. Кривий та В. Андрушко розкривають методологічні основи стратегії ефективного реагування на кризові ситуації у прикордонному просторі [9], а Ю. Івашков, О. Глуздань провели детальний аналіз досвіду діяльності органів та підрозділів ДПСУ під час проведення АТО на Сході України [10]. Крім цього, А. Мисик розробив методику планування прикордонних операцій під час участі формувань Держприкордонслужби в територіальній обороні держави [11].

Разом з тим вважаємо за доцільне продовжити дослідження з визначення понятійного апарату та класифікації кризових ситуацій воєнного характеру і порядку дій прикордонних загонів та їх підрозділів під час виконання завдань в умовах кризових ситуацій воєнного характеру.

Метою статті є обґрунтування основних напрямків наукових досліджень для удосконалення оперативно-службової діяльності прикордонного загону внаслідок розроблення моделі дій під час виконання завдань у кризових ситуаціях воєнного характеру. Для досягнення мети основна увага буде зосереджена на моделюванні дій прикордонного загону у взаємодії з іншими суб'єктами сектору безпеки та оборони під час виконання завдань у кризових ситуаціях воєнного характеру.

Виклад основного матеріалу. Кризова ситуація – це стан, що характеризується крайнім загостренням протиріч, значною дестабілізацією становища в будь-якій сфері діяльності, у т. ч. значним порушенням умов функціонування основних сфер життєдіяльності суспільства і держави [4].

До основних кризових ситуацій можна віднести:

- порушення державного кордону великими групами цивільних осіб як у пунктах пропуску, так і поза їх межами;
- порушення державного кордону групами озброєних правопорушників, членами організованих злочинних угруповань, терористичних організацій;
- прорив транспортних засобів через державний кордон (у пунктах пропуску та поза ними);
- виявлення у контрольованих прикордонних районах злочинців, терористів, зброї, вибухівки, інших засобів терору, наркотичних (психотропних) речовин чи радіоактивних матеріалів;
- виявлення осіб, стосовно яких є доручення правоохоронних органів, чи яким заборонено в'їзд в Україну;

- руйнування прикордонних знаків, елементів прикордонної інфраструктури на лінії інженерних прикордонних споруджень та інших об'єктів;
- блокування військового містечка підрозділу, пунктів пропуску через державний кордон, прикордонних нарядів (спроба захоплення прикордонників і зброї);
- збройний опір правопорушників під час здійснення протиправної діяльності, напад на прикордонні наряди, будівлі і транспортні засоби;
- напад на прикордонників у позаслужбовий час (членів їхніх сімей) у зв'язку з виконанням ними оперативно-службових завдань;
- захоплення заручників у пунктах пропуску (інших об'єктах, де сили і засоби виконують завдання оперативно-службової діяльності) чи населених пунктах, прилеглих до державного кордону;
- напад на будівлі, приміщення, споруди і транспортні засоби мешканців прикордоння, факти мародерства під час виникнення прикордонних кризових ситуацій;
- напад (захоплення) будівель (об'єктів) органів державної влади, місцевого самоврядування, правоохоронних органів у прикордонні;
- закладання вибухових пристроїв на маршрутах руху прикордонників, місцях їх служби, а також об'єктах населених пунктів, прилеглих до кордону;
- масові безлади і групові порушення громадського порядку в населених пунктах, прилеглих до кордону;
- дії, які паралізують роботу транспорту, систем життєзабезпечення прикордонних населених пунктів;
- втеча з місць позбавлення волі (з-під варти) і перебування цих осіб на ділянці місцевості, прилеглої до державного кордону, у пунктах пропуску чи населених пунктах;
- збройні провокації противника на державному кордоні, підривна діяльність диверсійно-розвідувальних груп противника у прикордонні;
- збройні вторгнення незаконних озброєних (воєнізованих) формувань або підрозділів збройних сил суміжної держави на територію України [4, 9] тощо.

У нинішній ситуації, внаслідок повномасштабної збройної агресії проти України, прикордонні загони ДПСУ та їх підрозділи покликані виконувати покладені на них завдання в умовах кризових ситуацій воєнного характеру.

Кризова ситуація воєнного характеру – граничне загострення воєнно-політичної обстановки, за якої вичерпуються можливості врегулювання спірних питань мирними засобами і настає реальна загроза застосування воєнної сили.

Кризовими ситуаціями воєнного характеру можуть бути:

- провокації противника на державному кордоні – як звичайні, так і збройні;
- підривна діяльність розвідувально-диверсійних груп противника в прикордонній смузі та контрольованих прикордонних районах;
- збройні вторгнення незаконних збройних формувань або підрозділів збройних сил суміжної держави на територію України;
- рейдові дії противника на територію України;
- повномасштабна збройна агресія суміжної держави проти України.

Кризові ситуації воєнного характеру можна класифікувати за такими параметрами:

1. За рівнем керівництва: військово-політичні та ініціативні.
2. За масштабом: локальні, регіональні, глобальні.
3. За тривалістю: короткочасні, середньо- та довгострокові.
4. За цільовим призначенням: інформаційне забезпечення політики держави, яка здійснює провокацію та безпосередній підрив національних інтересів України на державному кордоні.
5. За сферами впливу: політичні, військові, ідеологічні, економічні, розвідувально-диверсійні, комплексні.
6. За видом воєнних дій: земельні, повітряні, морські, кібернетичні.
7. За розмахом: одиночні, групові, масові, на одному або декількох напрямках.
8. За типом ворога: зовнішній або внутрішній.
9. За характером підготовки: раптові (стихийні), завчасно сплановані.
10. За типом розв'язування: розв'язані незначними силами і засобами, із залученням значних ресурсів та такі, що проводяться з послідовним нарощуванням сил і засобів.
11. За типом: збройні, незбройні.

Провокації на державному кордоні – це організовані навмисні дії противника проти України з території суміжної держави, що грубо порушують режим державного кордону і здійснюються з метою виклику дій у відповідь для досягнення певних політичних або воєнних цілей.

Провокації можуть являти собою як збройні, так і незбройні дії, що відбуваються з порушенням чи без порушення державного кордону.

Діяльність розвідувально-диверсійних груп – це організовані та детально сплановані спеціальні дії противника, націлені на збір розвідувальної інформації та дестабілізацію суспільно-політичної обстановки в Україні, передусім на територіях, прилеглих до державного кордону, спрямовані на підготовку проведення противником воєнних дій та розв'язання прикордонного конфлікту, збройного конфлікту міжнародного характеру чи широкомасштабної збройної агресії.

Проникнення диверсійно-розвідувальних груп на територію України може здійснюватися за 1-2 доби перед початком активних воєнних дій.

Збройне вторгнення незаконних військових формувань або підрозділів сил суміжної держави на територію України – це організовані, детально сплановані та погоджені з політичним керівництвом держави-агресора бойові дії, спрямовані на подальше розв'язання прикордонного збройного конфлікту, збройного конфлікту міжнародного характеру або широкомасштабної збройної агресії проти України.

Рейдові дії противника на територію України – це наступальна операція малого масштабу, що має на меті стрімке проникнення противника на територію України для отримання інформації, порушення діяльності сил сектору безпеки та оборони або руйнування об'єктів.

Рейди закінчуються плановим відходом з вузько окресленої ділянки та не мають на меті довгострокового утримання території.

Повномасштабна збройна агресія суміжної держави проти України – це чітко організовані, завчасно сплановані та санкціоновані вищим політичним керівництвом держави-агресора дії щодо протиправного застосування збройної сили однією державою проти суверенітету, територіальної цілісності чи політичної незалежності України.

Таким чином, вищезазначені можливі кризові ситуації воєнного характеру є загрозою національній безпеці України як у цілому, так і у сфері безпеки державного кордону.

Організацію проведення аналізу ризиків у Держприкордонслужбі у сфері безпеки державного кордону з урахуванням спільної інтегрованої моделі аналізу ризиків держав-членів Європейського Союзу та національного досвіду визначає Інструкція [12], в якій вжито такі терміни:

загроза – наявні та потенційно можливі явища і чинники, що негативно впливають на сферу безпеки державного кордону;

ризик – можливість настання загрози щодо її впливу на сферу безпеки державного кордону [12].

Отже, кризові ситуації воєнного характеру під час повномасштабної збройної агресії слід розглядати в контексті загроз, які впливають на сферу безпеки державного кордону України.

З метою оперативного реагування на кризові ситуації воєнного характеру в ДПСУ спільно із ЗСУ, іншими військовими формуваннями та правоохоронними органами створюються угруповання сил та засобів, до яких входять прикордонні загони, загони морської охорони, авіаційні частини як у повному складі, так і підрозділи охорони державного кордону, на ділянках яких виникла ситуація, сусідніх і взаємодіючих підрозділів, унаслідок перегрупування сил і засобів, здійснення їх маневру з другорядних напрямків та залучення резервів.

Висновки

Визначення та детальний опис кризових ситуацій воєнного характеру є кропітким та складним процесом, що потребує вивчення законодавчих актів, нормативно-правових документів та порядку дій правоохоронних органів спеціального призначення інших країн, які мають практичний досвід у протидії кризовим ситуаціям воєнного характеру.

Проведена робота була безпосередньо спрямована на визначення понятійного апарату та класифікації кризових ситуацій воєнного характеру.

Участь ДПСУ та її структурних підрозділів у проведенні АТО/ООС на Сході України в 2014–2022 рр., а також застосування прикордонних загонів та їх підрозділів від початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України обумовлює необхідність моделювання дій прикордонних загонів та їх підрозділів в умовах кризових ситуацій воєнного характеру в подальшому. Перспективним напрямом для нових досліджень вбачаємо вивчення практичного досвіду інших країн у протидії кризовим ситуаціям воєнного характеру.

Перелік джерел посилання

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018 (дата звернення: 01.06.2023).
2. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 р. № 661-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003 (дата звернення: 01.06.2023).
3. Практичні рекомендації з організації планування дій органів і підрозділів охорони державного кордону при виникненні кризових ситуацій воєнного характеру : розпорядження першого заступника Голови ДПСУ від 23.06.2018 р. Київ : АДПСУ, 2018. 17 с.
4. Методичний посібник щодо підготовки та проведення тренувань з локалізації нестандартних (кризових) ситуацій : розпорядження Адміністрації ДПСУ від 04.04.2006 р. № 192. Київ : АДПСУ, 2006. 15 с.
5. Братко А., Мисик А. Роль Державної прикордонної служби України в системі воєнної безпеки в умовах гібридної війни. *Честь і закон*. 2021. № 1 (76). С. 5–10.
6. Михайленко О. Основні способи дій підрозділів прикордонного загону із забезпечення охорони державного кордону під час проведення масових заходів у прикордонних районах. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Військові та технічні науки*. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2017. № 3 (73). С. 116–127.
7. Нікіфоренко В., Віхтюк А. Основні загрози національній безпеці України на державному кордоні та тенденції їх розвитку. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Військові та технічні науки*. Хмельницький. 2021. № 2-3 (85). С. 202–221.
8. Андрушко О. Проблеми протидії диверсійно-розвідувальним групам підрозділами Державної прикордонної служби України на кордоні та в зоні проведення антитерористичної операції. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Військові та технічні науки*. Хмельницький. 2017. № 3 (73). С. 19–28.
9. Кривий І., Андрушко В., Коротченко В., Мушинський С. Методологічні основи стратегії ефективного реагування на кризові ситуації у прикордонному просторі. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Військові та технічні науки*. Хмельницький. 2021. № 2-3 (85). С. 139–155.
10. Івашков Ю., Глуздань О. Аналіз досвіду діяльності органів та підрозділів Державної прикордонної служби України під час проведення антитерористичної операції на Сході України. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Військові та технічні науки*. Хмельницький. 2017. № 3 (73). С. 41–48.
11. Мисик А. Методика планування прикордонних операцій під час участі формувань Державної прикордонної служби України у територіальній обороні. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Військові та технічні науки*. Хмельницький. 2017. № 3 (73). С. 106–115.
12. Інструкція з проведення аналізу ризиків у Державній прикордонній службі України : наказ МВС України від 11.12.2017 р. № 1007.

Стаття надійшла до редакції 03.08.2023 р.

UDC 629.4.027

I. Chornopishchuk

**JUSTIFICATION OF THE MAIN DIRECTIONS OF SCIENTIFIC RESEARCH
ON THE ACTIONS OF THE BORDER GUARD DURING THE PERFORMANCE
OF TASKS IN CRISIS SITUATIONS OF A MILITARY NATURE**

On February 24, 2022, the Russian Federation launched a full-scale armed aggression against Ukraine, resulting in a fundamental change in Ukraine's security environment. The Armed Forces of Ukraine, together with other military formations and law enforcement agencies, began a complex of measures to ensure the containment of armed aggression against Ukraine and its prevention, as well as the protection of the country's airspace and underwater space within the territorial waters of Ukraine.

In conjunction with the Armed Forces of Ukraine and other security and defense sector forces, the State Border Guard Service of Ukraine is also involved in measures to contain armed aggression against Ukraine.

The article proposes a definition of the concept of a crisis situation of a military nature, classifies and provides a detailed description of possible crisis situations of a military nature at the state border, conducts a comparative analysis of crisis situations and crisis situations of a military nature.

The role and place of the State Border Guard Service of Ukraine in performing tasks in conditions of crisis situations of a military nature are outlined.

Keywords: *crisis situations; crisis situations of a military nature; state border; border guard agency; border detachment; operational and service activities; protection and defense of the state border; armed conflict; armed aggression; armed provocation; reconnaissance and sabotage activities.*

Чорнопіщук Іван Миколайович – ад'юнкт відділення докторантури та ад'юнктури науково-організаційного відділу Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

<https://orcid.org/0000-0003-2522-7722>